

Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті

*(Прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року
на 1311-му засіданні заступників міністрів)*

Комітет міністрів відповідно до статті 15-*b* Статуту Ради Європи,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами з метою збереження і реалізації ідеалів та принципів, які є їхньою спільною спадщиною, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу;

враховуючи, що участь громадян лежить в основі ідеї демократії та що громадяни, які віданні демократичним цінностям, пам'ятають про свої громадянські обов'язки і беруть активну участь у публічному житті, є основою будь-якої демократичної системи;

підтверджуючи свою переконаність в тому, що представницька демократія є частиною спільної спадщини держав-членів і лежить в основі участі громадян у публічному житті на національному, регіональному та місцевому рівнях;

посилаючись на практику прямої демократії в деяких державах-членах;

зважаючи на те, що демократія участі, яка поважає і визнає роль всіх учасників, може сприяти і доповнювати представницьку і пряму демократію, надаючи демократичним установам більшої сприйнятливості, а, отже, сприяючи формуванню інклюзивних і стабільних суспільств;

будучи переконаним у тому, що місцева демократія є одним із наріжних каменів демократії в європейських країнах і що її зміцнення є фактором стабільності;

відзначаючи, що місцева демократія в даний час діє в складних умовах, які постійно змінюються в результаті не тільки структурних і функціональних змін в організації місцевого самоврядування, але й також політичних, економічних, культурних і соціальних змін в Європі;

усвідомлюючи, що громадянські очікування продовжують розвиватися, що місцева політика продовжує змінюватися у своїй формі, а громадяни шукають і застосовують нові шляхи взаємодії та самовираження, і що для цього потрібно навіть частіше, ніж в минулому, вживати більш прямих і гнучких методів участі;

зважаючи на те, що як і раніше існує необхідність у тому, щоб місцеві державні установи знову взаємодіяли із громадянами і реагували на їхні потреби використовуючи нові методи з метою підтримання легітимності процесів прийняття рішень, особливо з урахуванням того, що сьогодні досить часто рівень довіри громадян до їхніх виборних установ йде на спад;

визнаючи, що існує широкий спектр заходів, які легко адаптуються до місцевих умов, для заохочення участі громадян;

враховуючи, що одним із демократичних принципів, спільним для всіх держав-членів Ради Європи, є право громадян висловлюватися щодо прийняття важливих рішень, що спричиняють довгострокові зобов'язання чи вибір шляхів розвитку, які важко переглянути і які стосуються громадян;

враховуючи, що це право може бути найбільш безпосередньо може бути реалізоване на місцевому рівні та що, відповідно, слід ужити заходів для більш безпосереднього залучення громадян до управління місцевими справами при одночасному захисті ефективності та дієвості такого управління;

зважаючи, що для місцевої демократії необхідним є діалог між громадянами та місцевою владою, а також виборними представниками, оскільки він зміцнює легітимність місцевих демократичних установ та ефективність їхніх дій;

зважаючи, що відповідно до принципу субсидіарності органи місцевого самоврядування відіграють і повинні взяти на себе провідну роль у заохоченні участі громадян, і що їхня відданість має вирішальне значення для успіху будь-якої місцевої політики демократичної участі;

враховуючи необхідність поновлення Рекомендації Rec(2001)19 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, та зважаючи на те, що зміни, які відбулися після його прийняття, виправдовують його заміну цією рекомендацією;

враховуючи:

- Додатковий протокол до Хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207);
- Рекомендацію CM/Rec(2009)2 Комітету міністрів державам-членам щодо оцінки, аудиту та моніторингу участі та принципів політик щодо участі на місцевому та регіональному рівнях, а також доданий до неї інструмент «CLEAR»;
- 12 принципів належного демократичного врядування; а також
- Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (CM(2017)83-final);

рекомендує урядам держав-членів виконувати завдання, викладені в пунктах 1-5 нижче, або доручати ці завдання компетентним державним органам з урахуванням їхніх відповідних конституційних або законодавчих структур.

1. Розробити політику за участю місцевих органів самоврядування і, де це можливо, органів регіонального управління, спрямовану на заохочення участі громадян у місцевому публічному житті, спираючись на:

- Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування (СЕД № 122);
- Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (СДСЕ № 207);
- Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (CM(2017)83-final); а також
- Принципи, викладені в розділі А додатку до цієї рекомендації;

2. Вжити заходів в рамках своїх повноважень з урахуванням вищезгаданої політики і розділу В додатку до цієї рекомендації, зокрема, з метою вдосконалення правової бази для участі та забезпечення того, щоб національне законодавство та нормативні акти дозволяли органам місцевого самоврядування та регіонального управління використовувати широкий спектр інструментів участі;

3. Залучити відповідним чином органи місцевого самоврядування та регіонального управління:

- приєднатися до принципів, що містяться в розділі А додатку до цієї рекомендації, й ефективно здійснювати політику заохочення участі громадян у місцевому публічному житті;
- поліпшити місцеві та регіональні нормативні акти, що стосуються участі громадян у місцевому публічному житті, разом з практичними заходами щодо такої участі, а також вжити будь-які інші заходи в рамках їхніх повноважень для сприяння участі громадян з належним урахуванням заходів, перелічених у розділі В додатку до цієї рекомендації;

4. Періодично переглядати політику, прийняту щодо участі громадян, для забезпечення того, щоб вона зберігала свою ефективність і актуальність;

5. Забезпечити, щоб було здійснено переклад цієї рекомендації на офіційну мову(и) відповідних країн у спосіб, який вони вважатимуть належним, опублікувати та довести до відома органи місцевого самоврядування та регіонального управління;

Постановляє, що ця рекомендація замінює Рекомендацію Rec(2001)19 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті.

Додаток до Рекомендації CM/Rec(2018)4

Для цілей цієї рекомендації використовуються такі визначення:

- «місцеве публічне життя» означає всі питання, послуги та рішення і, зокрема, управління та керівництво справами, що відносяться до місцевої громади або стосуються її;
- «громадянин» означає будь-яку особу (включаючи, у відповідних випадках, іноземних громадян¹), яка належить до місцевої громади. Належність до місцевої громади передбачає наявність стійкого зв'язку між особою і цією громадою.

Визначення інших термінів, використаних у цій рекомендації, наведені в пояснювальній записці до цього документу (CM(2018)13-final).

A. Основні принципи місцевої політики демократичної участі

Держави-члени повинні:

1. дотримуватися принципів надання інформації, викладеної в Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів (СДСЕ № 205), стосовно різних питань, що становлять інтерес для місцевої громади, з тим щоб їхні громадяни мали змогу висловлюватися щодо рішень, які впливають на їхню громаду або впливають особисто на них, і забезпечити прозорість в ухваленні рішень органів місцевого самоврядування, тим самим підвищуючи підзвітність осіб, які приймають рішення;
2. шукати нових шляхів піднесення громадянської свідомості та спільно з громадами й органами місцевого самоврядування сприяти культурі демократичної участі;
3. підвищувати обізнаність про належність до громади та заохочувати громадян брати на себе відповідальність за внесок у життя своїх громад;
4. приділяти більше уваги зв'язкам між публічними органами влади і громадянами та заохочувати органи місцевого самоврядування наголошувати на участі громадян та уважно ставитися до їхніх вимог і очікувань з метою забезпечити належну відповідь на потреби, які вони висловлюють;
5. виробити всеосяжний підхід до питання участі громадян, зважаючи як на процеси представницької демократії, так і на форми прямої участі в ухваленні рішень та в управлінні місцевими справами;
6. уникати негнучких рішень і дозволяти експериментувати, надаючи перевагу розширенню прав і можливостей громадян; відповідно, державам-членам слід забезпечити широкий спектр інструментів участі та можливість їхнього комбінування й адаптації шляхів їхнього використання залежно від обставин;
7. почати з поглибленої оцінки ситуації щодо участі на місцевому рівні, визначити відповідні точки відліку й упровадити систему моніторингу для відстеження будь-яких змін, щоб встановити причини будь-яких позитивних або негативних тенденцій в участі громадян та оцінити вплив прийнятих механізмів;
8. уможливити обмін інформацією між країнами і всередині країн щодо передового досвіду із участі громадян, підтримати вивчення органами місцевого самоврядування ефективності різних методів участі та забезпечити, щоб громадськість була повністю поінформована про увесь спектр доступних можливостей, приймаючи до уваги Рекомендацію CM/Rec(2009)2 Комітету міністрів державам-членам щодо оцінки, аудиту та моніторингу участі та принципів політик щодо участі на місцевому та регіональному рівнях, а також доданий до неї інструмент «CLEAR»;
9. звернути особливу увагу на ті категорії громадян, які постають перед серйознішими труднощами в процесі участі, або на ті категорії, які *de facto* залишаються на узбіччі місцевого публічного життя;

¹ Відповідно до Конвенції про участь іноземців у публічному житті на місцевому рівні (ETS № 144 - див. статтю 2) термін «іноземні громадяни» означає осіб, які не є громадянами держави та які законно проживають на її території.

10. сприяти збалансованому представництву жінок і чоловіків під час участі у місцевій політиці та місцевому публічному житті;
11. визнати потенціал дітей та молоді для сталого розвитку місцевих громад, і підкреслити роль, яку вони можуть відігравати;
12. визнати і посилити роль асоціацій і груп громадян як ключових партнерів у розвитку та підтримці культури участі та як рушійної сили при практичному застосуванні демократичної участі;
13. визнати, як культурно різноманітні та інклюзивні суспільства можуть сприяти участі кожного в публічному житті своїх громад;
14. відповідно до принципу субсидіарності заохочувати і використовувати спільні зусилля органів влади на всіх рівнях врядування, при цьому кожен орган несе відповідальність за прийняття відповідних заходів у межах своєї компетенції.

В. Кроки і заходи спрямовані на заохочення та посилення участі громадян у місцевому публічному житті

I. Загальні кроки і заходи

Держави-члени повинні:

1. упевнитися в тому, що в складному і глобалізованому суспільстві доцільність місцевих дій та прийняття рішень стає зрозумілою для громадськості шляхом визначення основних ролей органів місцевого самоврядування у мінливому середовищі;
2. приділяти належну увагу цим ролям і за потреби з'ясувати чи баланс повноважень, що здійснюються на національному, регіональному та місцевому рівнях, забезпечує наявність в у органів місцевого самоврядування та у виборних представників достатніх повноважень і можливостей діяти на місцевому рівні з метою створення потрібних стимулів і мотивації для залучення громадян. У цьому контексті держави-члени повинні використовувати будь-яку можливість для досягнення функціональної децентралізації, розширюючи повноваження органів місцевого самоврядування;
3. надати органам місцевого самоврядування можливість на рівні територій самоорганізації населення впроваджувати структури участі, які надають громадянам можливість впливати на їхнє безпосереднє середовище;
4. покращувати просвіту громадян і включати в шкільні програми та програми підготовки цілі покращання обізнаності про відповідальність, що покладена на кожну людину в демократичному суспільстві, зокрема в межах їхніх місцевих громад, незалежно від того, чи це обраний представник влади, чи місцева адміністративна службова особа, державний службовець чи звичайний громадянин, відповідно до Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини (Рекомендація CM/Rec(2010)7 Комітету міністрів);
5. заохочувати місцевих обраних представників влади і органи місцевого самоврядування всіма можливими засобами, включаючи розробку і публікацію кодексів поведінки, поводитися згідно з найвищими стандартами етичної поведінки і вселяти довіру громадян з урахуванням:
 - Резолюції 401 (2016) Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи щодо «Запобігання корупції та заохочення громадської етики на місцевому і регіональному рівнях»;
 - Європейського Кодексу поведінки, що покликаний забезпечувати політичну доброчесність народних обранців місцевого та регіонального рівнів; а також
 - Скороченого посібника із громадської етики на місцевому рівні (2006 рік);
6. запроваджувати більшу прозорість діяльності місцевих установ і органів самоврядування, зокрема:
 - i. забезпечувати публічний характер ухвалення рішень на місцевому рівні (наприклад, оприлюднення порядку денного засідань місцевої ради й місцевих органів виконавчої влади; відкритість для громадськості засідань місцевої ради та її комітетів; проведення зустрічей у форматі «питання - відповіді» чи опублікування протоколів засідань і рішень);
 - ii. для всіх громадян гарантувати й поліпшувати доступ до інформації про питання місцевого значення (наприклад, організація інформаційних бюро, центрів документації, публічних баз даних; використання інформаційних та комунікаційних технологій; спрощення

- адміністративних процедур і зменшення вартості одержання копій документів), дотримуючись при цьому законодавства з питань захисту персональних даних;
- iii. забезпечувати відповідною інформацією про адміністративні органи та їхню організаційну структуру, а також забезпечувати громадян, яких безпосередньо стосується будь-яке триваюче провадження, інформацією про його перебіг;
7. здійснювати повноцінну комунікативну політику з метою надання громадянам можливості краще зрозуміти основні проблеми, що хвилюють громаду, й наслідків найважливіших політичних рішень, які повинні приймати її органи, та інформувати громадян про можливості й форми участі у місцевому публічному житті.

II. Кроки і заходи, пов'язані з участю у місцевих виборах і система представницької демократії

Держави-члени повинні:

1. перевіряти функціонування місцевих виборчих систем щоб з'ясувати, чи є в них будь-які серйозні вади або умови проведення виборів, що можуть перешкоджати участі певних груп населення в голосуванні, та розглянути можливість виправлення цих вад або умов відповідно до Кодексу належної практики у виборчих справах, прийнятого Європейською комісією за демократію через право (Венеціанською комісією) (CDL-AD(2002)023rev-E);
2. докладати зусиль щодо заохочення участі у виборах відповідно до національного законодавства щодо прав голосу. За потреби держави-члени повинні проводити інформаційні кампанії з метою роз'яснення процедури голосування, а також заохочувати громадськість реєструватися для участі в голосуванні й скористатися своїм правом голосу. Належним засобом також можуть виявитися інформаційні кампанії, спрямовані на конкретні сектори населення;
3. перевіряти реєстрацію виборців і перебіг виборів з метою визначення будь-яких змін у загальній процедурі або будь-яких проблем щодо певних категорій або груп населення, які мають право голосу, проте мало цікавляться виборами;
4. розглянути заходи, спрямовані на те, щоб зробити вибори більш зручними, зважаючи на складність і вимоги сучасного життя, розглянути заходи, спрямовані на те, щоб покращити умови під час проведення виборів, наприклад шляхом:
 - i. перегляду, як працюють виборчі дільниці (їхню кількість, доступність, години роботи тощо);
 - ii. впровадження нових можливостей голосування, що більше відповідають прагненням громадян у кожній державі-члені (дострокове голосування, голосування поштою, голосування на поштовій дільниці, електронне голосування²тощо);
 - iii. впровадження конкретних форм допомоги (наприклад, особам з інвалідністю чи неписьменним особам) або інших спеціальних умов для голосування певних категорій виборців (голосування за дорученням, голосування вдома, в лікарнях, казармах чи у в'язницях тощо);
5. задля поліпшення оцінки впливу будь-яких запланованих заходів, при необхідності, здійснювати (або дозволяти здійснювати) пілотні проекти з апробації нових виборчих заходів;
6. проаналізувати підстави, на яких реально можуть бути визначенні кандидати, які мають право балотуватися на місцеві виборні посади, й розглянути, наприклад, наступні питання:
 - i. визначити чи необхідно виборцям брати участь у відборі кандидатів, наприклад, шляхом надання можливості подавати незалежні списки чи висувати окремих кандидатів або шляхом проведення рейтингового голосування;
 - ii. визначити чи необхідно виборцям більше впливати на вибори або призначення (голів) місцевих виконавчих органів або мерів;
7. вивчити питання про сумісництво у разі обрання на посаду, щоб у такому випадку вжити заходів, спрямованих на запобігання сумісництву, коли це може перешкоджати належному здійсненню відповідних обов'язків або призвести до конфлікту інтересів;
8. вивчити умови, що впливають на ефективне здійснення обраною особою її повноважень з метою визначення, чи можуть певні аспекти статусу обраних представників місцевої влади або ж

² Беручи до уваги Рекомендацію CM/Rec(2017)5 Комітету міністрів державам-членам щодо стандартів електронного голосування.

умови роботи для здійснення ними повноважень заважати їхній участі в політиці. За потреби, держави-члени повинні розглянути заходи, спрямовані на усунення таких перешкод, і зокрема надати обраним представникам можливість приділяти відповідний час їхнім обов'язкам, а також звільнити їх від певних економічних обмежень.

III. Кроки і заходи, спрямовані на заохочення участі громадян в процесі прийняття рішень на місцевому рівні та в управлінні місцевими справами

Держави-члени повинні:

1. сприяти діалогу між громадянами і обраними представниками місцевої влади, а також обізнаності органів місцевої влади про різні способи спілкування з громадськістю й про широке коло засобів, за допомогою яких громадяни можуть брати пряму участь в процесі прийняття рішень. Таку обізнаність можна розвивати завдяки публікації посібників (наприклад, у формі статуту про участь громадян на місцевому рівні), проведенню конференцій і семінарів чи створенню цифрових сховищ та інтерфейсів, що дають змогу розміщувати та отримувати приклади провідної практики;
2. шляхом опитувань і обговорень, розвивати розуміння сильних та слабких сторін різних інструментів щодо участі громадян в процесі прийняття рішень та заохочувати інновації й експерименти в намаганнях органів місцевого самоврядування спілкуватися з громадянами та залучати їх до процесів прийняття рішень якомога ближче;
3. повною мірою використовувати, зокрема:
 - i. нові інформаційні й комунікативні технології й вживати заходів для забезпечення використання органами місцевого самоврядування та іншими публічними органами (на додаток до традиційних засобів і тих, що довели свою корисність, як-то офіційні повідомлення чи офіційні інформаційні листівки) всього комплексу доступних комунікативних засобів з урахуванням, наприклад, Рекомендації CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо електронної демократії та Рекомендації Rec(2004)15 Комітету Міністрів державам-членам щодо електронного врядування;
 - ii. більше дорадчих механізмів для прийняття рішень, тобто таких, що передбачають обмін інформацією й думками (наприклад, громадські збори, збори громадян та громадські комісії
 - iii. або різні види форумів, груп, колегій громадян чи громадських комітетів, чиїми функціями є давати поради чи висувати пропозиції, а також круглі столи, опитування громадської думки та опитування користувачів);
4. впровадити або за потреби поліпшити законодавство та норми, що уможливають:
 - i. петиції, позови, пропозиції та скарги громадян до місцевих рад чи місцевих адміністрацій;
 - ii. місцеві ініціативи з вимогою до обраних органів розглянути конкретні питання щоб надавати громадянам відповіді чи ініціювати процедури референдуму;
 - iii. консультативні референдуми чи референдуми, на яких приймаються рішення про справи місцевого значення; ці референдуми організовують органи місцевого самоврядування з власної ініціативи чи на прохання місцевої громади з урахуванням Кодексу належної практики щодо референдумів, прийнятого Європейською комісією за демократію через право (Венеціанською комісією) (CDL-AD(2007)008rev);
 - iv. механізми кооптації громадян до органів, що приймають рішення, зокрема до представницьких органів;
 - v. механізми залучення громадян до управління (комітети користувачів, партнерські ради, пряме управління службами з боку громадян, бюджетування на основі участі тощо);
5. в цілому збільшувати вплив громадян на місцеве планування та на стратегічні й довгострокові рішення; зокрема:
 - i. надавати громадянам можливість брати участь на різних етапах процесу прийняття таких рішень. Такі етапи можуть включати: підготовку, прийняття, впровадження, оцінку та переформулювання місцевої політики;
 - ii. демонструвати кожен етап процесу чіткими, зрозумілими матеріалами, легко доступними для громадськості, по можливості використовуючи для цього, на додаток до традиційних засобів (карти, макети, аудіовізуальні матеріали), інші засоби, доступні завдяки новим технологіям;
6. розробити системні механізми зворотного зв'язку задля залучення громадян до оцінки та вдосконалення управління місцевими справами та надання послуг, таких як опитування користувачів,

колегії користувачів, показники ефективності, або до вибору між різними постачальниками послуг, з метою підвищення якості прийняття рішень та послуг і підвищення підзвітності;

7. забезпечити, щоб участь громадян по-справжньому впливала на процес прийняття рішень, а також щоб громадяни були добре поінформовані про наслідки своєї участі й бачили її реальні результати. Втім, органам місцевого самоврядування потрібно бути чесними з громадськістю в питаннях обмеження пропонованих форм участі та уникати появи надмірних очікувань щодо можливості узгодження різних інтересів, зокрема тоді, коли рішення стосуються конфліктуючих інтересів чи обмежених ресурсів;

8. належно визнавати волонтерські настрої, що існують у багатьох місцевих громадах, і сприяти цим настроям, наприклад, завдяки системі грантів чи іншим формам підтримки й заохочення неприбуткових, добровільних і громадських організацій, груп громадської активності, тощо або завдяки укладанню договорів чи угод між цими організаціями й органами місцевого самоврядування, в яких йтиметься про відповіді права, функції та сподівання цих сторін у процесі їхньої взаємодії;

9. розвивати механізми участі на рівні самоорганізації населення, що дозволяють громадянам впливати на рішення щодо державних інвестицій, зонування або надання послуг, або брати на себе відповідальність за управління місцевими просторами, об'єктами тощо, наприклад, через органи самоорганізації та форуми, бюджети участі або волонтерські групи.

IV. Конкретні кроки і заходи, спрямовані на заохочення тих категорій громадян, яким через різні причини важко брати участь

Держави-члени повинні:

1. регулярно збирати інформацію про участь різних категорій громадян і визначати, чи є певні групи недостатньо представленими у виборних органах та/або мало чи взагалі не беруть участь у виборчих або прямих формах участі, беручи до уваги все більш різноманітний склад європейських суспільств і важливість інклюзивних суспільств;

2. визначити мету для досягнення певних рівнів представництва та/або участі відповідних груп громадян і розробити різноманітні пакети конкретних заходів, спрямованих на збільшення можливості участі цих груп, наприклад шляхом:

- i. запровадження для відповідних груп громадян активної комунікативної та інформаційної політики, включаючи за потреби спеціальні медіа-кампанії, задля заохочення участі таких груп (слід приділити увагу вибору певної мови, ЗМІ та стилю проведення кампанії, які задовольнятимуть потреби кожної групи);
- ii. впровадження конкретних інституційних форм участі, розроблених, за можливості, на підставі консультацій з групою чи групами громадян, залучення яких заохочується;
- iii. призначення посадових осіб, які конкретно відповідають за розв'язання проблем, що викликають занепокоєння тих груп, яким важко брати участь у прийнятті рішень, передання відповідним органам, що приймають рішення, їхніх вимог до змін і повідомлення цим групам про досягнутий прогрес, а також про відповідь (позитивну чи негативну) на їхні вимоги;

3. зокрема щодо жінок:

- i. підкреслити важливість збалансованого представництва жінок та чоловіків у органах, що приймають рішення, й розглянути заходи, які могли б полегшити поєднання активної політичної діяльності з їхнім сімейним і професійним життям;
- ii. розглянути, якщо це законодавчо можливо, впровадження обов'язкової чи рекомендованої системи квот щодо мінімальної кількості кандидатів однієї статі, котрі можуть бути внесені до виборчого списку, та/або квоти місць, передбачених для жінок у місцевих радах, органах місцевої виконавчої влади й різноманітних комітетах й управліннях, створюваних органами місцевої влади, беручи до уваги Рекомендацію Rec(2003)3 Комітету міністрів державам-членам щодо збалансованої участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень;

4. зокрема щодо дітей та молоді:

- i. розвивати школу як важливу громадську арену для участі молоді та для навчання молоді демократичній участі;

- ii. сприяти на муніципальному рівні ініціативам на зразок «дитячої ради» й «молодіжної ради», які є по-справжньому корисним засобом освіти з питань місцевого громадянства, на додаток до можливостей діалогу з наймолодшими членами суспільства;
 - iii. заохочувати молодіжні об'єднання й, зокрема, сприяти розвитку гнучких форм і структур громадського залучення, наприклад, молодіжних центрів, повністю використовуючи можливість молоді самостійно створювати та втілювати проекти;
 - iv. розглянути питання про зменшення вікового цензу для голосування або можливості балотуватися на місцеві вибори, а також для участі у місцевих референдумах, консультаціях і місцевих ініціативах;
 - v. розглянути інші види ініціатив, запропоновані Рекомендацією Rec(2004)13 Комітету міністрів державам-членам щодо участі молоді в місцевому та регіональному житті, Рекомендацією CM/Rec(2012)2 Комітету міністрів державам-членам щодо участі дітей та молоді у віці до 18 років, а також Рекомендацією 1864 (2009) Парламентської Асамблеї щодо «Пропагування участі дітей у рішеннях, що на них впливають»;
5. зокрема щодо осіб похилого віку:
- i. створити і просувати можливості для осіб похилого віку брати участь у всіх аспектах місцевого публічного життя повною мірою і заохочувати їх до такої участі незалежно від їхнього віку;
 - ii. розробити і просувати гнучкі форми та структури для залучення людей похилого віку, такі як відповідні консультативні ради, з урахуванням Рекомендації CM/Rec(2014)2 Комітету міністрів державам-членам щодо заохочення прав осіб похилого віку;
6. зокрема щодо осіб з інвалідністю:
- i. створити і заохочувати можливості для осіб з інвалідністю брати участь у всіх напрямках місцевого публічного життя повною мірою, а також вжити необхідних заходів, щоб уможливити та заохочувати їх до такої участі;
 - ii. розробити і заохочувати відповідні форми і структури участі, усуваючи перешкоди і надаючи відповідну допомогу в разі потреби, для залучення осіб з інвалідністю, такі як консультативні ради, з урахуванням Рекомендації CM/Rec(2011)14 Комітету міністрів державам-членам щодо участі інвалідів у політичному та публічному житті;
7. щодо іноземних громадян³, зокрема слід заохочувати їхню активну участь в житті місцевої громади на недискримінаційних засадах шляхом дотримання положень Конвенції Ради Європи про участь іноземців у публічному житті на місцевому рівні 1992 року (СЕД № 144), або щонайменше керуючись засадами механізмів, передбачених цією Конвенцією, навіть якщо вона не ратифікована державою-членом.

³ Відповідно до Конвенції про участь іноземців у публічному житті на місцевому рівні (СЕД № 144 - див. статтю 2) термін «іноземні громадяни» означає осіб, які не є громадянами держави та які законно проживають на її території.